

تحلیل مضمونی سیر تاریخی گفتمان‌های شیعی در باره حکومت با تأکید بر گفتمان جمهوری اسلامی

حمید بصیرت‌منش^۱ و عباس سراج^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵ / ۰۱ / ۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵ / ۰۲ / ۲۰

چکیده

پژوهش حاضر به سیر تاریخی گفتمان‌های سیاسی شیعه و اثرگذاری آن در جامعه اسلامی و با هدف کشف گفتمان غالب، تلاش می‌کند تا با کاربست روش تحلیل مضمون، به این سؤال پاسخ دهد که علمای شیعه در قبال حاکمان وقت چه گفتمان‌هایی را انتخاب نموده‌اند و چرا؟ برای یافتن پاسخ، ابتدا به مطالعه آثار مکتوب کنشگران سیاسی و علمای شیعه در این زمینه پرداخته شد و داده‌های مرتبط با گفتمان‌های شیعه در رابطه با حکومت از میان آنان استخراج و سپس با روش تحلیل مضمون و اجرای مراحل مختلف آن، داده‌ها تحلیل و مضامین نهفته در منابع منتخب کشف شد که پنج مضمون فراگیر تحریم مشارکت، تجویز مشارکت، سلطنت مآذونه، سلطنت مشروطه و جمهوری اسلامی یافت گردید. در بحث تحریم مشارکت، گاه تقیه، سکوت و کناره‌گیری و گاه مبارزه بی‌امان به چشم می‌خورد. ولی در بقیه مضامین، حمایت، همکاری و حتی برنامه‌ریزی برای تسلط بر اوضاع مشاهده می‌گشت.

کلید واژه‌ها: آموزه‌های تشیع، گفتمان‌های سیاسی، امام خمینی، جمهوری اسلامی، تحلیل مضمون.

استناد فارسی (شیوه APA، ویرایش هفتم، ۲۰۱۹؛ شیوه APSA)

بصیرت‌منش، حمید؛ سراج، عباس (بهار ۱۴۰۵). «تحلیل مضمونی سیر تاریخی گفتمان‌های شیعی درباره حکومت با تأکید بر گفتمان جمهوری اسلامی». پژوهشنامه تاریخ، سیاست و رسانه، سال نهم، شماره ۱، پیاپی ۳۳، صص ۷۹-۱۰۴.

^۱. استادیار گروه انقلاب اسلامی، پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی، تهران، ایران. ایمیل: basirat1341@yahoo.com

^۲. دانشجوی دکترای تاریخ انقلاب اسلامی، پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی، تهران، ایران. ایمیل: abbas.seraj@yahoo.com

کپی‌رایت © ۲۰۱۰، SSSI (اندیشکده مطالعات راهبردی شیراز). این متن، مقاله‌ای برای دسترسی آزاد است که با توجه به استاندارد بین‌المللی CCA (Creative Commons Attribution) نسخه 4.0 توزیع شده است و به دیگران اجازه می‌دهد این اثر را با راجیری کنند، آن را با دیگران به اشتراک بگذارند و مطالب را اقتباس کنند.

۱. مقدمه

پژوهشگران تاریخ، مشی سیاسی علمای شیعه و گفتمان‌های موردنظرشان درباره حکومت را به دو دوره قبل از صفویه و بعد از صفویه تقسیم کرده‌اند. تا قبل از قدرت‌یابی صفویه، غالب علما در جبهه مخالف دولت‌ها قرار داشتند و علت آن وجود تفکر غیرمشروع‌بودن حکومت‌ها در عصر غیبت بوده است. گرچه عده‌ای از زعمای شیعه، مثل شیخ مفید و شیخ طوسی، همکاری نمودن با دولت‌ها را پذیرفته و معتقد بودند در امور دنیوی، وجود حکومت برای اداره امور جامعه ضروری است. در زمان صفویه و با قدرت‌یابی سلاطین شیعه، علما به تأیید حاکمان پرداختند و در ایامی نیز با استفاده از قدرت مذهبی، بر سلاطین نیز اشراف داشتند. ولی با مشاهده ستم و یا رواج فساد از سوی حاکمان، مجدداً در مقابل دولت‌ها قرار گرفته و با گفتمانی جدید، نهضت‌های مردمی را هدایت و رهبری نمودند. ولی ریشه این حضور سیاسی و شروع تاریخی گفتمان‌های تشیع^۱ را باید در صدر اسلام جستجو کرد.

ظهور شیعه به زمان حیات رسول خدا ﷺ برمی‌گردد (نعمه عبدالله، ۱۹۸۵: ۲۰)، ولی جبهه‌گیری تشیع از دوره بنی‌امیه آغاز شده و گسترش آن در بیشتر جنبش‌های سیاسی بعد از اسلام به چشم می‌خورد. شیعیان دوازده‌امامی در رأس بسیاری از حرکت‌های بزرگ مردم بر ضد حکام قرار گرفتند. تشیع به‌عنوان یک ایدئولوژی مذهبی — سیاسی در دل توده‌های مردم ایران نفوذ ویژه‌ای داشت و جنبش‌های مردمی را علیه ظلم و تعدی حکام ایران رهبری می‌کرد (میر احمدی، ۱۳۶۹: ۹). محتوای عدالت‌خواهانه تشیع و سنت مبارزاتی آن چارچوب عقیدتی-سیاسی نهضت‌ها و قیام‌های متعدد را فراهم ساخت (موثقی، ۱۳۸۳: ۳۴) تا آنجا که به تشکیل دولت‌های انقلابی شیعه انجامید. گرچه این قیام‌ها را ابتدا زیدیه و سپس اسماعیلیه و سرانجام امامیه هدایت نمودند. قیام‌های به رهبری زیدیه بیشتر در زمان امویان و سپس در زمان عباسیان در جهان اسلام به چشم می‌خوردند. قیام‌های به رهبری اسماعیلیه نیز بیشتر در زمان بنی‌عباس مشاهده می‌گشت. بعد از شکست اسماعیلیه، با توجه به زمینه‌های داخلی و ضعف و فروپاشی دولت ایلخانی و جهت‌گیری عدالت‌خواهانه و سنت مبارزاتی تشیع امامیه، در فاصله قرون ۱۳ - ۱۵ م/ ۷ - ۹ ه سلسله جنبش‌هایی به نام این مذهب برای رفع نابسامانی‌ها و بازگشت به اسلام اصیل دوره پیامبر ﷺ و علی‌السلام صورت گرفت که به تشکیل دولت‌هایی در نقاط مختلف انجامید. مثل سربرداران خراسان و کرمان ۷۳۶ — ۷۸۲ ه، مرعشیان مازندران ۷۵۱ — ۷۶۲ ه. تکیه بر آرمان‌خواهی‌های شیعه،

^۱. کلمه تشیع در لغت به معنی پیروی و دوستی بر وجه اخلاص است. «پس شیعه در لغت یعنی پیرو کسی که جانشینی پیغمبر را حق اختصاصی خاندان رسالت می‌داند و در معارف اسلام پیرو مکتب اهل بیت می‌باشد» (علامه طباطبائی، ۱۳۷۹: ۲۳). کلمه شیعه در قرآن کریم نیز در سه نوبت آمده است: اول به معنی فرقه و دسته (سوره مریم، ۶۹)، دوم به معنی پیرو و دوست پیامبر در داستان موسی «که شیعه دوست موسی در مقابل دشمن او قرار گرفته است» (سوره قصص، ۱۵) و سوم به معنی پیرو و نگهدار مکتب و اعتقاد حق «آنجا که خداوند، حضرت ابراهیم را بر راه و روش و اعتقاد توحیدی حضرت نوح معرفی می‌کند» (سوره صافات، ۸۳) (سید صفا موسوی، بی‌تا: ۱).

زمینه‌سازی ظهور حضرت مهدی عج‌الله‌تعالی، رفع نابرابری‌ها و ظلم و استبداد و سیستم ملوک‌الطوایفی حاکم، برقراری عدالت اجتماعی، رسمی کردن تشیع امامیه و حاکمیت اصول و احکام آن در ایران از ویژگی‌ها و اهداف مشترک و عمده این جنبش‌ها بوده است (موثقی، ۱۳۸۳: ۷۶ — ۷۷). گرچه تشیع امامیه در قرن چهارم توسط دولت آل بویه بر امور سیاسی تسلط یافت، ولی اوج نفوذ تشیع در دولت صفویه بود که به‌عنوان مذهب رسمی تأثیر فراوانی بر کلیه زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی ایران در ادوار بعد به‌جا گذاشت. در این دوره، با توجه به تحول جوامع شیعی و تلاش‌های علمی محقق کرکی و با عنایت به تکامل فقه شیعه، مسئله سلطنت مأذونه مطرح گردید. کرکی براساس موازین شرعی و فقهی نشان داد اگر سلطان واجد شرایطی باشد، با اینکه نیابت عامه در عصر غیبت حضرت ولی عصر عج‌الله‌تعالی در اختصاص فقها است، ولی می‌شود به حاکم سرزمین اسلامی مشروعیت داد؛ بدین‌صورت که فقیه، سلطنت را به سلطان تفویض کند. به نظر کرکی، در این صورت سلطان مشروعیت پیدا می‌کند. سرانجام در زمان قاجاریه، دخالت علمای تشیع در بعضی از موارد سیاسی، مثل شرکت در جنگ‌های ایران و روس و یا قضیه تنباکو، به‌صورت فعال‌تری نمایان شد. در انقلاب مشروطه، به‌عنوان رهبر حرکت مردمی و عامل بسیج همگانی وارد صحنه شد و سلطنت مشروطه را به رسمیت شناخت و در حوادث بعد از مشروطه نیز مؤثر بود و در قیام‌های ضداستبدادی و ضداستعماری تاریخ معاصر ایران نیز پیش‌تاز بود که سرانجام مبارزات مستمر علما، تحت عنوان تشیع علوی و اسلام ناب محمدی، منجر به نهضت امام خمینی و پیروزی انقلاب اسلامی گشت. و در این مبارزات دائمی، حرکت توده‌ها با حماسه‌آفرینی‌ها و ایثارگری‌ها به شکل عینی به نمایش درآمد و جایگاه و منزلت علما و روحانیون مبارز به‌درستی آشکار گردید (روحانی، ۱۳۷۰: ۱۴).

پژوهش حاضر با درک این ضرورت که در انتخاب گفتمان‌های متفاوت سیاسی توسط زعمای شیعه در طول تاریخ، عوامل مختلفی مؤثر بوده، تلاش نموده است برای یافتن پاسخ ابتدا به مطالعه آثار مکتوب کنشگران سیاسی و اندیشمندان شیعه در این زمینه پرداخته و داده‌های مرتبط با گفتمان‌های شیعه درباره حکومت را از میان آنان استخراج و مورد مطالعه قرار داده و علل آن را مشخص نماید و به عبارت ساده‌تر در تلاش است تا به این سؤال پاسخ دهد که علمای شیعه در قبال حاکمان وقت چه گفتمان‌هایی را انتخاب نموده‌اند و چرا؟ در این پژوهش داده‌های اولیه از گفتمان‌های سیاسی تشیع جمع‌آوری و سپس با استفاده از روش تحلیل مضمون سازماندهی و تحلیل می‌شود تا به سؤال فوق پاسخ داده شود.

این موضوع به دلایل متعددی برگزیده شده است. نخست اینکه بسیاری از رویدادهای طول تاریخ تشیع منبعث از مطرح‌شدن نوع حکومت (از صدر اسلام تا کنون) می‌باشد. دوم اینکه جنبه‌های گوناگون مواضع کنشگران سیاسی و اندیشمندان تشیع، مسائل روزمره زمان آنها را پوشش می‌دهد. سوم اینکه این پژوهش به تجزیه و تحلیل گفتمان جمهوری اسلامی در جریان انقلاب می‌پردازد؛

گفتمانی که در جریان انقلاب و دوره تثبیت نظام جمهوری اسلامی، سایر گفتمان‌ها را به حاشیه رانده و برای اولین بار در تاریخ تشیع به قدرت سیاسی رسیده است.

پیرامون سیر تاریخی گفتمان‌های شیعی درباره حکومت و در موضوعات مختلف آن (مخصوصاً در شیوه سیر تاریخی مباحث خلافت) کارهای پژوهشی صورت گرفته و مقالات^۱، کتب^۲ و آثار قابل توجهی وجود دارد که فقط اجزای برخی از پژوهش‌ها را می‌توان به عنوان پیشینه این پژوهش دانست، ولی تحقیقی مستقل، تحت این عنوان صورت نگرفته است. به عبارت ساده‌تر، این پژوهش به سیر تاریخی گفتمان‌های شیعی درباره حکومت با تأکید بر گفتمان جمهوری اسلامی از سوی امام خمینی می‌پردازد که تا کنون مورد بررسی و تحلیل جداگانه‌ای قرار نگرفته است.

۲. تحلیل مضمون

یکی از روش‌های تحلیلی مناسب در تحقیقات کیفی، تحلیل مضمون^۳ است. تحلیل یعنی ازمه‌باز و تجزیه کردن، ازمه‌گشودن (شمیم، ۱۳۴۳: ۱۶۷ و معین، ۱۳۸۲، ج: ۱، ۷۳۴)، بررسی و

^۱. اخوان کاظمی. (۱۳۹۰). «تحلیلی بر مصاحبه‌های امام خمینی با رسانه‌های خارجی در سال ۱۳۵۷». نویسنده مقاله تلاش کرده است تا اثبات کند پاسخ‌های امام خمینی (ره) در مصاحبه‌ها با رسانه‌های خارجی در نجف و نوفل‌لوشاتو، نشانه تعارض در سیره نظری و عملی امام خمینی (ره) در طرح حکومت اسلامی مبتنی بر نظریه ولایت مطلقه فقیه نیست، بلکه حاکی از درایت و بینش سیاسی امام خمینی (ره) است که ضمن جلوگیری از تفرقه در صفوف انقلابیون، همگان را برای شکست نظام شاهنشاهی بسیج نموده است.

پالیزیان. (۱۳۸۸). «رویکردهای متفاوت نسبت به جمهوریت و اسلامیت در جمهوری اسلامی ایران». نویسنده مقاله معتقد است در زمان مطرح شدن گفتمان جمهوری اسلامی، به‌خاطر شخصیت فرهمند امام خمینی (ره) و جنگ تحمیلی، بروز خرده‌گفتمان‌های رقیب با تأخیر روی داد. و در اصل بعد از جنگ، خرده‌گفتمان‌هایی ظاهر شد که هر یک بر تعبیر و تفسیر خود از جمهوریت و اسلامیت تأکید دارند.

^۲. حسینی، محمدحسین (علامه سیدمحمدحسین حسینی طهرانی). (۱۳۸۹). ولایت فقیه در حکومت اسلام (علامه طهرانی). «دوره چهارجلدی»، تنظیم و گردآوری: محسن سعیدیان و محمدحسین راجی. کتابی جامع و مشروح پیرامون «ولایت فقیه در حکومت اسلام» از علامه سیدمحمدحسین طهرانی است. این کتاب با استفاده از آیات قرآن و روایات به مباحث فقهی و علمی و شواهد تاریخی و اجتماعی، به مطالبی مانند دلایل ولایت فقیه و شرایط و موانع آن، حقیقت ولایت امام و فقیه عادل و نحوه حکومت در اسلام و ... پرداخته است.

امام خمینی. (۱۳۷۷). حکومت اسلامی یا «ولایت فقیه». این کتاب حاصل درس‌های امام خمینی راجع به ولایت فقیه است که حدود هشت جلسه در نجف تدریس نمودند. این همان کتابی است که زمینه فکری تشکیل حکومت اسلامی را در ایران آماده ساخت و رژیم نسبت به آن حساسیت نشان می‌داد و در اصل ممنوع بود، ولی مخفیانه با عناوین دیگری توزیع می‌گشت.

خمینی، سیدمصطفی (آیت‌الله سیدمصطفی خمینی). (۱۴۰۲). «ولایت و حکمرانی فقیه». ترجمه رساله ولایت فقیه آیت‌الله شهید سیدمصطفی خمینی، ترجمه سهراب مقدمی‌شهیدانی و ابوالقاسم کریمی. مترجمان کتاب علاوه بر ترجمه دقیق متن اصلی رساله ولایت فقیه آیت‌الله شهید سیدمصطفی خمینی، به تطبیق این رساله با سایر رساله‌های ولایت فقیه (بیست رساله دیگر) پرداخته و ضمن مقایسه، به تبیین و تحلیل نقاط افتراق و اشتراک آنها پرداخته‌اند. در این اثر به شبهات مرتبط با ولایت فقیه و حکومت دینی پاسخ دقیق داده شده است.

موسوی خلخالی. (۱۳۸۰). «حاکمیت در اسلام یا ولایت فقیه». کتابی مستند به آیات و روایات و با متنی ساده و روان که توسط یکی از برجسته‌ترین شاگردان آیت‌الله خویی به نگارش درآمده است که موضوع محوری آن «ابعاد ولایت معصومین و نحوه انتقال آن به فقهای جامع‌الشرایط» است. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای درباره این کتاب فرموده‌اند: «نوشته‌ای متین در باب حکومت اسلامی مانند دیگر نوشتجات فقهی و اصولی از یادگارهای برجسته ایشان است.» این کتاب به‌خوبی پاسخگوی بسیاری از سؤال‌هایی است که امروزه در مورد مسئله ولایت فقیه از سوی برخی شبهه‌افکنان در سطح عمومی جامعه مطرح می‌شود.

³. Theme analysis

شناسایی کردن مشکلات و بغرنج‌هایی که در موضوعی وجود داشته باشد (صدری افشاری، ۱۳۸۳: ۳۵۰). تحلیل بررسی اطلاعاتی است که در محتوا وجود دارد (آشتیانی، ۱۳۸۶ به نقل از ملکی، ۱۳۹۸: ۱۵). تحلیل یعنی شکستن اجزا و عناصر تشکیل‌دهنده یک موضوع یا مطلب، به صورتی که سلسله‌مراتب اندیشه‌ها به صورت روشن نشان داده شود و روابط میان اندیشه‌ها مشخص شود (رحمانی، ۱۳۷۹ به نقل از ملکی، ۱۳۹۸: ۱۵) و مضمون یعنی آنچه از کلام و عبارت مفهوم شود. و به عبارت ساده‌تر، به معنی و مفهوم مطلب، محتوا، کلمه، عبارت، موضوع کلام و معانی مطالب گفته می‌شود (شمیم، ۱۳۴۳: ۶۶۸ و معین، ۱۳۸۲، ج ۳: ۲۹۸۸). مضمون مقصودی است که در یک گفتار و یا نوشتار بیان می‌شود (صدری افشاری، ۱۳۸۳: ۱۱۸۴). مضمون در این روش غالباً شبیه و مانند الگوست، نمونه‌ای شاخص که بیان‌کننده نکته‌ای جالب درباره موضوع پژوهش می‌باشد (شیخ‌زاده و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۵۹). روش تحلیل مضمون روشی است برای تعیین، تحلیل و بیان الگوهای موجود درون داده‌ها، که در این روش داده‌ها سازمان‌دهی و با جزئیات کامل توصیف و حتی بالاتر از آن تفسیر می‌شوند (کمالی، ۱۳۹۷: ۱۸۹). به عبارتی دیگر، تحلیل مضمون روشی است برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی، و در اصل این روش فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (شیخ‌زاده و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۵۳). به عبارت ساده‌تر، در این روش پس از دیدن و درک و تحلیل اطلاعات، داده‌های کیفی به داده‌های کمی تبدیل می‌شوند (خنیفر، حسین و مسلمی، ناهید، ۱۳۹۶: ۵۳). در مجموع، تحلیل‌های یک پژوهشگر به دو صورت کمی و کیفی صورت می‌گیرد. در تحلیل کمی به تعیین فراوانی تعداد دفعات تکرار یک مفهوم پرداخته می‌شود. اصطلاحاً این واژه، کلمه، عبارت، تصویر و... به چه مقدار به صورت مستقیم و غیرمستقیم، در یک متن مورد استفاده و تأیید قرار گرفته است. اما در تحلیل کیفی محتوا به تفسیر معنای یک مفهوم برحسب زمان، مکان، شرایط، موقعیت فرهنگی و اجتماعی پرداخته می‌شود (حسن‌مرادی، نرگس، ۱۳۹۵: ۳۰). گرچه برای روش تحلیل مضمون، روش‌های گوناگونی وجود دارد، ولی تحلیل مضامین معمولاً به دو روش اصلی ۱- تحلیل مضمون براون و کلارک^۱ ۲- تحلیل مضمون آتراید-استرلینگ^۲ انجام می‌گیرد که من در این پژوهش تحلیل مضمون آتراید-استرلینگ را انتخاب نموده و برطبق آن سیر تاریخی گفتمان‌های شیعی درباره حکومت با تأکید بر گفتمان جمهوری اسلامی را تحلیل خواهم نمود. این تحلیل در سه سطح مضامین پایه^۳، مضامین سازمان‌دهنده^۴ و مضامین فراگیر^۵ مورد توجه می‌باشد. این روش کمک می‌کند تا درک عمیق‌تری نسبت به سیر تاریخی گفتمان‌های شیعی پیدا نموده و ارتباطات دوسویه آن تغییرات را شناسایی کنیم.

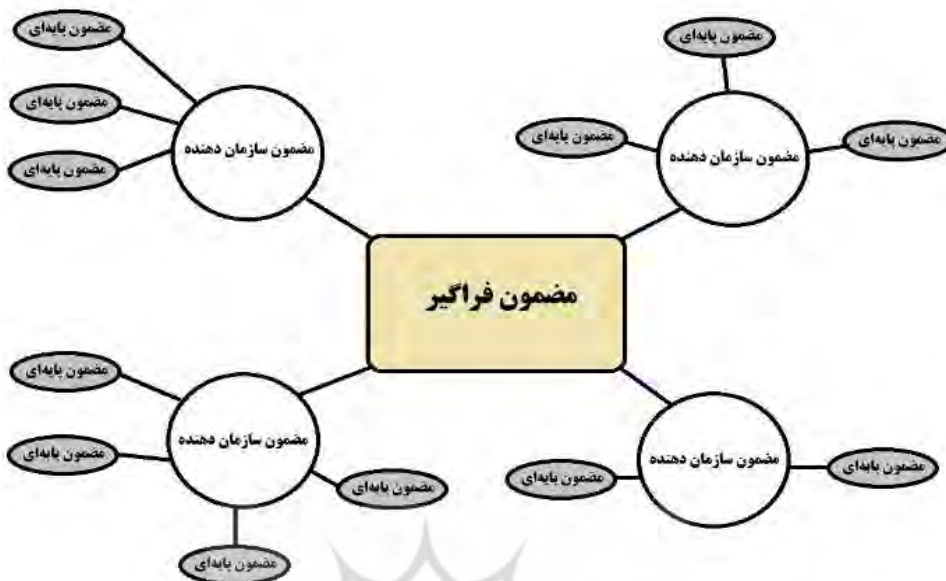
^۱. Braun & Clarke

^۲. Attride-Stirling

^۳. Basic Themes

^۴. Organizing Themes

^۵. Global Themes

نمودار شماره ۱: نمونه‌ای از اجزای شبکه مضمونی (Attrid-Stirling, 2001: 388)

جدول شماره ۱: استخراج مضامین پایه‌ای از متن

ردیف	متن	منبع	مضامین پایه‌ای
۱	«وَأَمَّا الْحَوَادِثُ الْوَاقِعَةُ فَارْجِعُوا فِيهَا إِلَى رِوَاةِ أَحَادِيثِنَا فَأَنْهَیْهُمْ حِجَّتِي عَلَیْكُمْ وَأَنَا حُجَّةُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ»	الشیخ صدوق، ۱۳۹۵ق، ج ۲: ۴۸۳	مسئولیت اجتماعی فقها
۲	اقامه حدود الهی به عهده حاکم اسلامی است که از سوی خدا نصب شده است. و آن حاکم امامان از خاندان رسول (ص) هستند یا کسانی که توسط اهل بیت منصوب شده اند. که ائمه این سلطنت را به فقهای شیعه واگذار کرده اند.	الشیخ- المفید، المقتنعة، ۱۴۱۳ق: ۸۱۰	اعمال حاکمیت توسط فقها
۳	اقامه حدود الهی جز برای حاکم زمان، که از ناحیه خداوند گمارده شده یا شخصی که امام معصوم (ع) او را برای این امر گمارده، جایز نیست. و نیز حکومت در میان مردم و قضاوت بین دو طرف دعا جز برای کسی که حاکم حق علیه السلام به او اجازه داده، جایز نیست و ائمه علیه السلام این امر را به فقیهان شیعه واگذارده اند.	الشیخ- طوسی، النهایه، ۱۴۰۰ق: ۳۰۱	اعمال حاکمیت توسط فقها

۴	اجرای حدود و تعزیرها برعهده امام وجانشین اوست، گرچه به گونه عموم بر این امر گمارده شده باشد. و در روزگار غیبت، برعهده فقیه قرار دارد، همان فقهی که ویژگیهای وی در کتاب قضا بیان خواهد شد. بر اوست، اگر توانایی داشته باشد اقامه حدود و بر مردم است، یاری او.	شهیداول، الدروس الشرعیه، ج ۲، ۱۷: ۴۱۷ ق: ۴۷- ۴۸.	وکالت از طرف معصوم
۵	اگر [در عصر غیبت] عموم ولایت برای فقیهان نباشد بسیاری از امور شیعیان امامان (ع) انجام نمی رسد.	نجفی، جواهرالکلام، ۱۳۶۲: ۳۹۷.	ولایت فقها
۶	در عصر امام صادق (ع) و امام کاظم (ع) عده ای از فقهابه عنوان وکیل امام انجام وظیفه می کردند.	طوسی، بی تا: ۴۶.	وکالت امام
۷	چون خبر و بیعه‌دهی امام رضا (ع) در جهان آشکار گشت، سادات علوی از اطراف شام و حجاز و عراق و یمن و مدینه و هر جا که بودند، روی به خراسان نهادند تا به امام رضا (ع) پیوندند.	آملی، ۱۳۱۳: ۶۱.	حمایت از رهبر
۸	تا جائیکه پدر سید رضی، ابوالاحمد حسین بن موسی علوی ملقب به طاهر ذو المناقب، سرپرست و تقیب علویان بغداد را عهده دار بود و متصدی دادگاه مظالم و از امیرالحاج بود.	ابن خلکان، بی تا، ج ۴: ۴۱۵. ثعالبی ۱۴۲۲ ق: ۳: ۱۵۵ ج: ۳: ۲۲. فری، ۱۳۷۵: ۲۲.	همکاری با حاکمیت
۹	ذو المناقب به دلیل مقام و جایگاهش منصب سفارت خلفا و امیران را هم بر عهده داشت.	امین عاملی، ۱۴۰۶ ق: ۹ ج: ۲۱۶، جعفری، ۱۳۷۵: ۲۳.	همکاری با حاکمیت
۱۰	پدر سید رضی در سال ۳۸۸ قمری، به دلیل پیری، تمام مناصب خود حتی سرپرستی علویان بغداد را به فرزندش سید رضی منتقل کرد.	علامه امینی، ۱۳۹۷ ق: ۴ ج: ۲۰۵، ثعالبی، ۱۴۲۲ ق: ۳: ۱۵۵ ج: ۳: ۲۲. جعفری، ۱۳۷۵: ۲۲.	همکاری با حاکمیت
۱۱	سیدمرتضی بعد از مرگ برادرش سیدرضی، منصبهای امارت حج، دیوان مظالم و نقابت طالبیان و دیگر مسؤولیت های برادرش سید رضی را به عهده گرفت.	ابن اثیر، ۱۳۸۵، ج ۹: ۲۶۳، ابن جوزی ۱۴۱۲ ق: ج ۱۵: ۱۱۲.	همکاری با حاکمیت
۱۲	عده ای از فقها به زندگی تقیه آمیز در حکومت جائر معتقد بوده و اصولاً "عصر غیبت را زمان تقیه می دانستند و هر گونه تلاش برای تاسیس نظام اسلامی و اجرای احکام اجتماعی اسلام را نمی پذیرفتند.	فراشی، ۱۳۹۰: ۱۰۱.	سکوت و کناره گیری و تقیه

۱۳	عده ای از صحابه مثل حذیفه یمانی، عمار یاسر و سلمان فارسی با اذن امام علی(ع) از جانب خلیفه دوم منصب ولایت مداین را پذیرفتند.	مدنی شیرازی؛ ۱۳۹۷ هـ.ق: ۲۱۵	همکاری با حاکمیت وقت
۱۴	اصحاب ما اتفاق دارند بر این که فقیه عادل، دوازده امامی جامع الشرایط فتوا که از او به مجتهد در احکام شرعی تعبیری شود، نایب است از طرف ائمه هدی(علیهم السلام) در زمان غیبت، در همه آن چه که نیابت از امام در آن دخالت دارد.	محقق کرکی، ۱۴۰۹ ق ج: ۱، ۱۴۲	نیابت از امام در حکومت
۱۵	طهماسب به کرکی می‌گفت: «شما که امروز نایب امام زمان هستید، شایسته تر به مقام سلطنتید و من یکی از کارگزاران شما خواهم بود که امر ونهی شما را اجرا خواهم نمود».	محدث قمی، ۱۳۸۵: ۳۰۴	شایستگی علما به حکومت
۱۶	هیچ مسلمی حق ندارد که رضایت بدهد به حکومت ظالمی ولو یک ساعت.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج: ۵، ۲۹	عدم رضایت به حکومت ظالم
۱۷	اصل رژیم سلطنتی از اول خلاف قانون و خلاف قواعد عقلی است و خلاف حقوق بشر است.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج: ۶، ۱۳	خلاف قانون بودن رژیم سلطنتی
۱۸	«كُلُّ رَأْيَةٍ تَرْفَعُ قَبْلَ قِيَامِ الْقَائِمِ فَصَاحِبُهَا طَاغُوتٌ يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ»	کلینی، ۱۳۸۷، ج: ۸، ۲۹۵.	عدم مبارزه
۱۹	«يَا مُفَضَّلُ كُلُّ بَيْعَةٍ قَبْلَ ظُهُورِ الْقَائِمِ (عليه السلام) فَبَيْعُهُ كُفْرٌ وَنِفَاقٌ وَخَدِيعَةٌ لَنْ يَكُونَ الْمُبَايَعُ لَهُوَ الْمُبَايَعُ لَهُ».	حلی، ۱۴۲۱ ق: ۴۴۲.	عدم بیعت با حکام
۲۰	علی الاصول ما با رژیم سلطنتی مخالف هستیم.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج: ۱۳، ۲۴۵.	مخالفت با رژیم سلطنتی
۲۱	همه ما هم همصدابگویند که آقا! ما نمی‌خواهیم که یهود بر مقدرات مملکت ما حکومت کند. ما نمی‌خواهیم که مملکت ما با یهود هم‌پیمان بشود.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج: ۱، ۲۱۶	مخالفت با همپیمانی با یهود
۲۲	اکنون همه ملت ایران بپاخاسته و رژیم سلطنتی را نمی‌خواهند. رژیم سلطنتی که مستندش قانون اساسی است باید مطابق با آرای ملت باشد و ملت- قاطباً- بر خلاف آن رای داده‌اند. بنا بر این رژیم سلطنتی محکوم است و بکلی باید از بین برود.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج: ۴، ۳۱۵	مخالفت با رژیم سلطنتی
۲۳	این سلطنت باید از بین برود، این رژیم اصلش باید برود.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج: ۴، ۲۷۷	مخالفت با رژیم سلطنتی

۲۴	ما که به ولایت معتقدیم و به این که رسول اکرم(ص) تعیین خلیفه کرده و خدا او را واداشته تا تعیین خلیفه کند و ولی امر مسلمانان را تعیین کند باید به ضرورت تشکیل حکومت معتقد باشیم و باید کوشش کنیم که دستگاه اجرای احکام و اداره امور برقرار شود. مبارزه در راه تشکیل حکومت اسلامی لازمه اعتقاد به ولایت است.	امام خمینی، ۱۳۸۰، حکومت اسلامی: ۲۱	ضرورت تشکیل حکومت اسلامی
۲۵	کسی اگر کتاب کشف الاسرار را مطالعه کند، از همان زمان فکر امام را می‌خواند که یک مرد انقلابی و در فکر تشکیل و تهیه حکومت اسلامی است.	سیحانی، ۱۳۷۶: ۴۱.	فکر حکومت اسلامی
۲۶	با آنکه جز سلطنت خدایی همه سلطنتها بر خلاف مصلحت مردم وجود است و جز قانون خدایی همه قوانین باطل و بیهوده است، ولی آنها همین بیهوده را هم تا نظام بهتری نشود تأسیس کرد، محترم می‌شمارند و لغو نمی‌کنند.	امام خمینی، ۱۳۷۸: ۱۸۶.	همراهی علما با سلاطین
۲۷	ما دنبال یک حاکم تقوادر، تقوای سیاسی لااقل داشته باشد.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۴: ۳۹۷	حمایت از حاکم با تقوا
۲۸	باصول اساسی سلطنت تاکنون از این طبقه، مخالفتی ابراز نشده، بلکه بسیاری از علمای بزرگ عالی مقام در تشکیلات مملکتی با سلاطین همراهی‌ها کرده‌اند.	امام خمینی، ۱۳۷۸: ۱۸۶.	همراهی علما با سلاطین
۲۹	احکام اسلام برای زمان و مکان خاصی نیست تا ابد باقی و لازم الاجرا است، و برای اجرای احکام تشکیل حکومت ضرورت دارد. بدون تشکیل حکومت در همه اموردولتی و اجرایی هرج و مرج بوجود می‌آید برای جلوگیری از هرج و مرج و نظم بخشیدن و راه انداختن جریان امور تشکیل حکومت ضروری است.	امام خمینی، ۱۳۷۷: ۱۹۰.	ضرورت تشکیل حکومت
۳۰	برنامه آرمانی اسلام، از ابتدا تأسیس حکومت الهی برای همه جابوده است، ولی غفلت مسلمین و دستهای استعمار مانع آن بوده است.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۴: ۴۵۵	قدمت فکر حکومت- اسلامی
۳۱	مسئله مشروطیت یک مسئله سیاسی بود و بزرگان علمای ما درش دخالت داشتند، تأسیس کردند.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۲۰: ۱۱۷	دخالت علما در تأسیس مشروطه
۳۲	در جنبش مشروطیت، همین علما در رأس بودند. اصل مشروطیت اساسش از نجف به دست علما و در ایران به دست علما شروع شد و پیش رفت.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۵: ۳۲۸	نقش علما در مشروطه

حمایت علما از مشروطیت	عبدالهادی حائری، ۱۳۶۰: ۲	باور عمومی آگاهان به تاریخ ایران به درستی آن است که مهمترین نیروی پشتیبان انقلاب مشروطیت همانا علما بودند اگر آنان انقلاب را تأیید نمی کردند مسلماً "در نقطه خفه می شد."	۳۳
حمایت علما از مشروطیت	نائینی، ۱۴۰۳: ۴۱	حکومت مورد نظرمان دارای سه مولفه: قانون اساسی، مجلس شورای ملی و هیئت عالی نظارت مجتهدان می باشد.	۳۴
مخالفت با مشروطه	فراتی، ۱۳۹۰: ۱۰۵	مشروطه در نگاه روحانیت آن دوره نظامی بود که تفاوتی با استبداد دیکتاتوری و دموکراسی نداشت مگر در فریبندگی الفاظ و حیل گری قانون گذارها.	۳۵
ایستادگی علما در مقابل رژیم استبدادی	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱: ۲۸۶	علمای اسلام در صدر مشروطیت، در مقابل استبداد سیاه ایستادند و برای ملت آزادی گرفتند، قوانین جعل کردند، قوانینی که به نفع ملت، استقلال کشور و اسلام است، این را با خونهای خودشان، با جریانی که کشیدند، با بیچارگیهایی که متوجه به آنها شد، گرفتند.	۳۶
نقش غربزدگان در انحراف مشروطه	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۲۱: ۴۲۰	همه دیدید و نسل آتیه خواهد شنید که دست سیاست بازان پیرو شرق و غرب، روحانیون را که اساس مشروطیت را با زحمات و رنجها بنیان گذاشتند از صحنه خارج کردند و روحانیون نیز بازی سیاست بازان را خرده و دخالت در امور کشور و مسلمین را خارج از مقام خود انگاشتند و صحنه را به دست غربزدگان سپردند؛ و به سر مشروطیت و قانون اساسی و کشور و اسلام آن آوردند که جبرانش احتیاج به زمان طولانی دارد.	۳۷
دیانت عین سیاست	ملایی توانی، ۱۳۸۰: ۱۹۹	«او در این کتاب [تحریر الوسیله] به اسلام به عنوان یک دین کاملاً "سیاسی" نگریست و هر گونه تفکیک و گسست میان دین و سیاست را به منزله عدم شناخت گوهر دین، یکسره باطل و مردود شمرد.»	۳۸
ضرورت تشکیل دولت در عصر غیبت	آقاجری، ۱۳۸۱: ۱۱-۱۲	ولایت سیاسی نه با ولایت عرفانی یکی است و نه با ولایت فقهی و اولین بار توسط امام خمینی (ره) در آثارشان ظاهر شد و تا امروز به تدریج راه تکامل را پیمود.	۳۹

۴۰	علمای محتاط و غیرسیاسی به رهبری آیت الله نجفی مرعشی معتقد بودند که روحانیون - باید از کار سیاسی دوری گزیده و به تعلیم علمای نسل آینده مشغول باشند.	فرازی، ۱۳۹۰: ۱۰۹	سکوت و کناره گیری
۴۱	روحانیون میانه‌رو ضمن مخالفت با برخی از عملکردهای دولت پهلوی، بر اجرای قانون اساسی - مشروطه تأکید داشته و رهبریت آنها با آیات گلیایگانی و شریعتمداری بود.	فرازی، ۱۳۹۰: ۱۰۹	اجرای قانون اساسی مشروطه
۴۲	روحانیون انقلابی که هیچگونه ارتباطی با رژیم نداشتند. آشکارا منتقد حکومت پهلوی بوده و روحانیون و مردم را به مبارزه برای سرنگونی آن فرا می خواندند.	فرازی، ۱۳۹۰: ۱۰۹	مقابله با رژیم تا سرنگونی آن
۴۳	ماموظفیم برای تشکیل حکومت اسلامی جدیت کنیم.	امام خمینی، ۱۳۷۷: ۱۱۵	ضرورت تشکیل حکومت
۴۴	ما خواستار جمهوری اسلامی هستیم. جمهوری، فرم و شکل حکومت را تشکیل می‌دهد و اسلامی یعنی محتوای آن فرم، قوانین الهی است.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۵: ۳۹۸	جمهوری اسلامی
۴۵	ما رژیم عادلانه ای را برای جایگزین این رژیم ظالمانه در نظر گرفته ایم که مشابه آن در غرب وجود ندارد. دموکراسی اسلام، کاملتر از دموکراسی غرب است.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۴: ۳۱۴	دموکراسی اسلام
۴۶	حکومت جمهوری اسلامی متکی بر آیات قرآنی و قانونش، قانون اسلام است.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۵: ۲۲۳	حاکمیت آیات قرآنی
۴۷	قانون اساسی جمهوری اسلامی، متکی بر قانون اسلام است.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۴: ۴۷۹	جمهوری و قوانین اسلام
۴۸	کیفیت و برنامه حکومت مطابق اسلام خواهد بود.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۵: ۲۹	برنامه اسلامی
۴۹	جمهوری اسلامی حکومتی است متکی بر رای همه مردم، مراد از جمهوریت، تکیه بر رای اکثریت مردم است. در همه امور از مردم نظرخواهی می شود حتی در تعیین نوع حکومت، حتی برای جمهوری اسلامی نیز رفرا ندوم برگزار می شود.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۴: ۱۸۳	رای اکثریت
۵۰	ما خواهان استقرار یک حکومت اسلامی هستیم و آن حکومتی است که متکی به آرای عمومی.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۴: ۲۴۸	آرای عمومی
۵۱	حکومت اسلامی یعنی یک حکومت مبتنی بر عدل و دموکراسی و متکی بر قواعد و قوانین اسلام.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۵: ۱۳۳	دموکراسی و قوانین اسلام

۵۲	حکومت اسلام حکومت قانون است.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۴: ۳۹۷	حکومت قانون
۵۳	طرز حکومت، حکومت جمهوری است و تکیه به آرای ملت و قانون، قوانین اسلام است.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۵: ۴۸۲	حکومت اسلامی
۵۴	ما تابع آرای ملت هستیم. ملت ما هر طور رأی داد ما هم از آن‌ها تبعیت می کنیم	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۱: ۳۴	تبعیت از رای ملت
۵۵	در حکومت اسلامی هیچ کس حق قانون گذاری ندارد به همین دلیل در حکومت اسلامی به جای مجلس قانون گذاری، مجلس برنامه ریزی وجود دارد که در پرتو احکام اسلام، برای وزارت خانه ها برنامه ریزی می کند.	امام خمینی، ۱۳۷۷: ۵۳	مجلس برنامه ریزی در اسلام
۵۶	جمهوری اسلامی، رژیمی است متکی بر رای همه مردم و همه پرسى ، و قانون اساسی آن مطابق با قانون اسلام می باشد.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۳: ۵۱۴	رژیم متکی به رای عمومی و قوانین اسلام
۵۷	حکومت اسلامی مثل هیچ یک از حکومت های موجود نیست؛ استبدادی و مطلقه نیست که با مال و جان مردم بازی کند، بلکه مشروطه است. مشروط نه به این معنی که در تصویب قوانین تابع آرای اشخاص و اکثریت؛ بلکه حکومت کنندگان در اجرا و اداره مقید به یک مجموعه شروط، مطابق قرآن کریم و سنت رسول اکرم (ص) می باشند.	امام خمینی، ۱۳۷۷: ۴۷	حکومت اسلامی
۵۸	جمهوری اسلامی از روش پیامبر اکرم (ص) و امام علی (ع) الهام می گیرد و متکی به رای همه مردم می باشد.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۴: ۳۳۴	الهام از سیره معصومین و رای ملت
۵۹	جمهوری اسلامی یعنی رژیم مطابق نظر مردم و احکام اسلام.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۸: ۲۸۱	رژیم جمهوری اسلامی
۶۰	حکومت اسلامی مورد نظر ما متکی به رای همه ملت می باشد.	امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۴: ۲۴۹	آرای عمومی
۶۱	حکومت اسلامی، حکومت تشنه گان قدرت نیست.	دکتر بهشتی، بی تا: ۱۱۶	حکومت نمونه اسلامی
۶۲	بعد از انقلاب آیت الله گلبایگانی در درس خارج فقه خود، به مسائل ضروری جامعه پرداخت بحث در باب صوم را کنار نهاده و مبحث قضا را پیش کشید. امام نیز مسائل سیاسی، اجتماعی را با کلیت فقه درگیر کرد و حوزویان را به تغییر نگاههای سنتی به دین دعوت نمود.	فراشی، ۱۳۹۰: ۱۵۱	شیوه اداره جامعه اسلامی

۳. تبدیل مضامین پایه‌ای

پس از استخراج مضامین پایه‌ای از متن و آماده شدن جدول شماره یک، باید مضامین سازمان دهنده و سپس مضامین فراگیر را با توجه به مضامین پایه‌ای به دست آورد. در این مرحله قصد آن است که با سازماندهی مجدد مضامین پایه‌ای و ترکیب و تلخیص متون به مضامین انتزاعی‌تری رسیده و آنگاه به مضمون فراگیر برسیم.

جدول شماره ۲: استخراج مضامین سازمان دهنده و مضامین فراگیر از مضامین پایه‌ای

ردیف	مضامین پایه ای	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
۱	مسئولیت اجتماعی فقها	مشارکت سیاسی	تجویز مشارکت
۲	اعمال حاکمیت توسط فقها		
۳	اعمال حاکمیت توسط فقها		
۴	وکالت از طرف معصوم		
۵	ولایت فقها		
۶	وکالت امام		
۷	حمایت از رهبر		
۸	همکاری با حاکمیت		
۹	همکاری با حاکمیت		
۱۰	همکاری با حاکمیت		
۱۱	همکاری با حاکمیت		
۱۲	سکوت و کناره گیری و تقیه	عدم همکاری	تحریم مشارکت
۱۳	همکاری با حاکمیت وقت	مشارکت سیاسی	تجویز مشارکت
۱۴	نیابت از امام در حکومت		
۱۵	شایستگی علما به حکومت		
۱۶	عدم رضایت به حکومت ظالم	عدم همکاری	تحریم مشارکت
۱۷	خلاف قانون بودن رژیم سلطنتی		
۱۸	عدم مبارزه	سکوت و کناره گیری	
۱۹	عدم بیعت با حکام		

	عدم همکاری	مخالفت با رژیم سلطنتی	۲۰
		مخالفت با همپیمانی با یهود	۲۱
		مخالفت با رژیم سلطنتی	۲۲
		مخالفت با رژیم سلطنتی	۲۳
تجویز مشارکت	مشارکت سیاسی	ضرورت تشکیل حکومت اسلامی	۲۴
		فکر حکومت اسلامی	۲۵
	تاسیس حکومت حمایت	همراهی علما با سلاطین	۲۶
		حمایت از حاکم با تقوا	۲۷
	همکاری	همراهی علما با سلاطین	۲۸
		ضرورت تشکیل حکومت	۲۹
	تاسیس حکومت	فکر حکومت اسلامی	۳۰
سلطنت مشروطه	تاسیس حکومت مشروطه مشروطه خواهی	دخالت علما در تاسیس مشروطه	۳۱
		نقش علما در مشروطه	۳۲
		حمایت علما از مشروطیت	۳۳
		حمایت علما از مشروطیت	۳۴
تحریم مشارکت	مقابله با دولت	مخالفت با مشروطه	۳۵
		ایستادگی علمادرمقابل رژیم استبدادی	۳۶
		نقش غریب‌دگان در انحراف مشروطه	۳۷
جمهوری اسلامی	تاسیس حکومت	دیانت عین سیاست	۳۸
		ضرورت تشکیل دولت در عصر غیبت	۳۹
تحریم مشارکت	عدم همکاری	سکوت و کناره گیری	۴۰
تجویز مشارکت	مشروطه خواهی	اجرای قانون اساسی مشروطه	۴۱
تحریم مشارکت	عدم همکاری	مقابله با رژیم جهت سرنگونی آن	۴۲
جمهوری اسلامی	تاسیس حکومت اسلامی	ضرورت تشکیل حکومت	۴۳
		جمهوری اسلامی	۴۴
		دموکراسی اسلام	۴۵
		حاکمیت آیات قرآنی	۴۶

		۴۷	جمهوری و قوانین اسلام
		۴۸	برنامه اسلامی
		۴۹	رای اکثریت
		۵۰	آرای عمومی
		۵۱	دموکراسی و قوانین اسلام
		۵۲	حکومت قانون
		۵۳	حکومت اسلامی
		۵۴	تبعیت از رای ملت
		۵۵	مجلس برنامه ریزی در اسلام
		۵۶	رژیم‌متمکی به رأی عمومی و قوانین اسلام
		۵۷	حکومت اسلامی
		۵۸	الهام از سیره معصومین و رای ملت
		۵۹	رژیم جمهوری اسلامی
		۶۰	آرای عمومی
		۶۱	حکومت نمونه اسلامی
		۶۲	شیوه اداره جامعه اسلامی

۴. کشف و توصیف شبکه‌ی مضامین

با بررسی و تحلیل مضامین مرتبط با گفتمان‌های سیاسی تشیع، به پنج مضمون فراگیر: ۱- تحریم مشارکت، ۲- تجویز مشارکت، ۳- سلطنت مأذونه، ۴- سلطنت مشروطه، ۵- جمهوری اسلامی می‌رسیم و آن اینکه: برطبق آموزه‌های شیعی، علمای شیعه روابط مختلف و متفاوت با حاکمان وقت انتخاب نموده بودند. در زمان خلفای ثلاث، روش سکوت و کناره‌گیری برای حفظ جامعه نوپای اسلامی مورد توجه قرار گرفته بود. گرچه بزرگانی چون ابن مسعود و ابوذر به رفتار خلفا معترض بوده و فریادها برآورده بودند. در زمان کوتاه خلافت علی علیه‌السلام و حضرت امام حسن علیه‌السلام، جنگ‌های داخلی، فرصتی برای دیگر مسائل نمی‌گذاشت. با به قدرت رسیدن بنی‌امیه در جهان اسلام، تشیع تحریم مشارکت سیاسی را برگزید. با آغاز قدرت عباسیان نیز روش تحریم مشارکت ادامه یافت، ولی چون مأمون به قدرت رسید و ولایتعهدی امام رضا علیه‌السلام مطرح گشت، گفتمان تجویز مشارکت مطرح گشت و این دوره نیز بسیار کوتاه بود و مجدداً تحریم مشارکت ادامه یافت. با

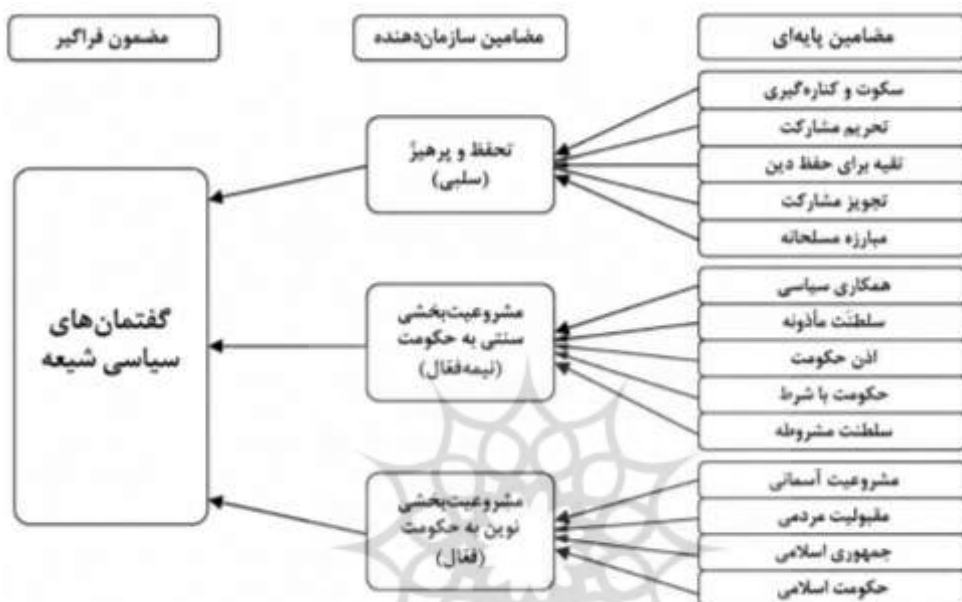
به قدرت رسیدن آل‌بویه، مشارکت سیاسی آغاز گشت و با شدت و ضعف ادامه پیدا کرد و اوج مشارکت سیاسی مربوط به اوایل قدرت‌یابی آل‌بویه بود که حتی بر خلفا مسلط بودند.

این گفتمان در زمان مغولان نیز ادامه داشت و بارزترین مورد آن پذیرش وزارت توسط خواجه نصیرالدین طوسی و یا همکاری علامه حلی با مغولان بود. تجویز مشارکت تا اواخر ایلخانان ادامه داشت و کم‌کم جبهه‌گیری شیعیان آغاز گشت و این مربوط به آغاز قیام سربداران است و در این زمان شهید اول «لمعه دمشقیه» را برای سربداران فرستاد و اصطلاحاً تجویز حکومت نمود و از اینجا حکومت به نیابت شکل گرفت و از اینجا نظریه سلطنت مأذونه (حکومت با اذن) شکل گرفت و با شدت و ضعف ادامه یافت. با سقوط سربداران و قدرت‌یابی تیموریان، گفتمان تقیه، سکوت و کناره‌گیری را مشاهده می‌کنیم.

با رسمی شدن مذهب شیعه در دولت صفوی، گفتمانی جدید مورد انتظار بود. در این دوره با توجه به تحول جوامع شیعی و تلاش‌های علمی محقق کرکی و با عنایت به تکامل فقه شیعه، مسئله سلطنت مأذونه با اختیارات گسترده‌تری مجدداً مطرح گردید. کرکی بر اساس موازین شرعی و فقهی نشان داد اگر سلطان واجد شرایطی باشد، با اینکه نیابت عامه در عصر غیبت حضرت ولی عصر عجل‌الله‌تعالی در اختصاص فقها است، ولی می‌شود به حاکم سرزمین اسلامی مشروعیت داد، بدین صورت که فقیه، سلطنت را به سلطان تفویض کند. به نظر کرکی، در این صورت، سلطان مشروعیت پیدا می‌کند و در این دوره اوج سلطنت مأذونه مشاهده می‌شود. ولی حوادث سیاسی روز و تأثیر شگرف آن بر اندیشه علما (مثل جنگ ایران و روس)، انحطاط سلطنت مطلقه و تجربه ناموفق از اواخر صفویه تا اواسط قاجار، علما را به فکر جایگزینی برای سلطنت مأذونه واداشت و از اینجا علما به فکر سلطنت مشروطه افتادند و قصد این بود که قدرت بیش از حد شاهان محدود گردد؛ یعنی سلطان حکومت کند، محدود و مشروط.

در سال ۱۲۸۵، زمان مظفرالدین‌شاه قاجار، سلطنت مشروطه مطرح گشت و بعد از مدت کوتاهی، اختلافات بین مشروطه‌خواهان و مشروعه‌خواهان نمودار گردید. در زمان پهلوی اول، روش تقیه و کناره‌گیری را داریم. با به قدرت رسیدن پهلوی دوم، وقتی در سال ۱۳۲۲ علی‌اکبر حکمی‌زاده رساله‌ای به نام «اسرار هزارساله» نوشت و در آن شبهاتی درباره مذهب شیعه مطرح نموده بود، امام خمینی کتاب «کشف اسرار» را در پاسخ به آن نوشت. گرچه در ظاهر، پاسخ به سؤالات حکمی‌زاده به نظر می‌آمد، ولی در اصل حکومت اسلامی تشریح شده بود و بحث حکومت اسلامی، برای نخستین بار توسط امام خمینی به‌عنوان خلاق و مبتکر این تئوری در آثارشان ظاهر شد. در جریان انقلاب اسلامی، گفتمان جمهوری اسلامی مطرح و تا امروز به‌تدریج راه تکامل را پیمود و به‌عنوان یک الگوی سیاسی متفاوت در جهان معاصر مطرح گردید؛ گفتمانی که آن را از مدل حکومت‌های موجود متمایز می‌ساخت. در اصل، جمهوریت با آنچه در انقلاب‌های بزرگ معاصر تجربه شده بود تفاوت‌های بنیادی دارد و اسلامیت نیز مطابق نظریه ولایت فقیه مطرح شده است و می‌توان گفت

نقشه راه انقلاب با این اندیشه مشخص گردید و در کنار آن شیوه‌ای نوین برای اداره امور جامعه مطرح گردید.

نمودار شماره ۲: تبدیل مضامین پایه ای به مضامین سازمان دهنده و مضامین فراگیر

۵. نتیجه‌گیری

با توجه به آنچه گفته شد، زعمای شیعه، برطبق آموزه‌های شیعی، روابط مختلف و متفاوت با حاکمان وقت انتخاب نموده بودند. در زمان خلفای ثلاث، روش سکوت و کناره‌گیری برای حفظ جامعه نوپای اسلامی مورد توجه قرار گرفته بود. با به قدرت رسیدن بنی‌امیه در جهان اسلام، تشیع تحریم مشارکت سیاسی را برگزید و در زمان عباسیان نیز روش تحریم مشارکت ادامه یافت، ولی چون مأمون به قدرت رسید و ولایتعهدی حضرت امام رضا علیه‌السلام مطرح گشت، گفتمان تجویز مشارکت مطرح گشت و این دوره نیز بسیار کوتاه بود و مجدداً تحریم مشارکت ادامه یافت. با آغاز غیبت کبری، عده‌ای از علما با استناد به حدیث «كُلُّ رَأْيَةٍ تَرْفَعُ قَبْلَ قِيَامِ الْقَائِمِ فَصَاحِبُهَا طَاعُوتٌ يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ»، هرگونه اقدام برای تشکیل حکومت در زمان غیبت را جایز ندانسته و هر نوع همکاری و همراهی با حکومت‌ها را حرام می‌دانستند، درحالی‌که گروه دیگر، با استناد به قیام و

اقدام پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام نیز برای تشکیل حکومت، وجود اصل حکومت را در جامعه انسانی واجب و ضروری می‌شمارند، گرچه هر نوع حکومت غیر فقیه را غاصب انگاشته و مشروع نمی‌دانستند و در صورت ایمنی از خطرها و مساعد بودن شرایط لازم، فقها را ملزوم به تشکیل حکومت می‌دانستند. ولی در مجموع شیعه در طول تاریخ با این تفکر ادامه حیات داده است که مرجعیت و زعامت دینی استمرار امامت و ولایت ائمه معصومین علیهم السلام در دوران غیبت کبری است و همان وظایف و مسئولیت‌هایی که برای امام معصوم علیه السلام در بیان و اجرای احکام انتظار می‌رفته، برای فقها نیز مورد نظر بوده است. ولی مهیا بودن زمینه‌ها را لازم می‌دانستند. به هر صورت، با به قدرت رسیدن آل بویه، تجویز مشارکت سیاسی مجدداً مطرح و با شدت و ضعف تا اواخر ایلخانان ادامه یافت. با به قدرت رسیدن سرداران، سلطنت مآذونه مطرح گردید و زمان صفویه نقطه اوج سلطنت مآذونه بود. با سقوط صفویه و قدرت‌یابی افغانه، تحریم مشارکت را داریم. با قدرت‌یابی قاجارها، مجدداً سلطنت مآذونه مطرح گردید و تا اواسط قاجاریه ادامه یافت. در زمان مظفرالدین‌شاه، سلطنت مشروطه مطرح گشت و بعد از مدت کوتاهی، اختلافات بین مشروطه‌خواهان و مشروعه‌خواهان نمودار گردید. در زمان پهلوی اول، روش تقیه و کناره‌گیری را داریم. با به قدرت رسیدن پهلوی دوم، وقتی در سال ۱۳۲۲ علی‌اکبر حکمی‌زاده رساله‌ای به نام «اسرار هزارساله» نوشت و در آن شبهاتی درباره مذهب شیعه مطرح نموده بود، امام خمینی کتاب «کشف اسرار» را در پاسخ به آن نوشت. گرچه در ظاهر، پاسخ به سؤالات حکمی‌زاده به نظر می‌آمد، ولی در اصل حکومت اسلامی تشریح شده بود و در اصل بحث حکومت اسلامی، برای نخستین بار توسط امام خمینی به‌عنوان خلاق و مبتکر این تئوری در آثارشان ظاهر شد. در جریان انقلاب اسلامی، گفتمان جمهوری اسلامی مطرح و تا امروز به‌تدریج راه تکامل را پیمود و به‌عنوان یک الگوی سیاسی متفاوت در جهان معاصر مطرح گردید؛ گفتمانی که آن را از مدل حکومت‌های موجود متمایز می‌ساخت. و در اصل، جمهوریت با آنچه در انقلاب‌های بزرگ معاصر تجربه شده بود تفاوت‌های بنیادی دارد و اسلامیت نیز مطابق نظریه ولایت فقیه مطرح شده است و می‌توان گفت نقشه راه انقلاب با این اندیشه مشخص گردید و در کنار آن شیوه‌ای نوین برای اداره امور جامعه مطرح گردید.

منابع

- آقاجری، سیدهاشم (۱۳۸۱). حکومت دینی و حکومت دموکراتیک. تهران: مؤسسه نشر و تحقیقات ذکر، چاپ اول.
- آملی، مولانا اولیاءالله (۱۳۱۳). تاریخ رویان. تصحیح عباس خلیلی. تهران: اقبال.
- ابن اثیر، عزالدین علی بن محمد (۱۳۸۵ق). الکامل فی التاریخ. بیروت: دار صادر، دار بیروت، چاپ اول.
- ابن جوزی، عبدالرحمن (۱۴۱۲ق). المنتظم. تحقیق محمد عبدالقادر عطا و مصطفی عبدالقادر عطا. بیروت: دارالکتب العلمیه، چاپ اول.
- ابن خلکان، احمد بن محمد (بی‌تا). وفيات الأعیان و أنباء أبناء الزمان. تحقیق احسان عباس. بیروت: دارالفکر، چاپ اول.
- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۹۰). «تحلیلی بر مصاحبه‌های امام خمینی با رسانه‌های خارجی در سال ۱۳۵۷». مطالعات انقلاب اسلامی، سال هشتم، شماره ۲۴، بهار ۱۳۹۰.
- الحسنی، سلیم (۱۳۷۸). نقش علمای شیعه در رویارویی با استعمار. ترجمه محمد باهر و صفاءالدین تبرائیان. تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، چاپ اول.
- الشهید الأول، محمد بن مکی (۱۴۱۷ق). الدروس الشرعیة فی فقه الإمامیه. قم: مؤسسه النشر الإسلامی التابعة لجماعة المدرسین، چاپ دوم.
- الگار، حامد (۱۳۹۶). دین و دولت در ایران: نقش علما در دوره قاجار. ترجمه ابوالقاسم سری. تهران: انتشارات طوس، چاپ چهارم.
- امام خمینی، روح‌الله (۱۳۷۷). ولایت فقیه. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ هفتم.
- امام خمینی، روح‌الله (۱۳۷۸). کشف الأسرار. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- امام خمینی، روح‌الله (۱۳۸۵). صحیفه امام. دوره ۲۲ جلدی. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ چهارم.
- امام خمینی، روح‌الله (۱۴۲۱ق). البیع. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ اول.
- امین عاملی، سیدمحسن (۱۴۰۶ق). أعیان الشیعة. بی‌جا: دارالتعارف للمطبوعات.
- امینی، عبدالحسین (۱۳۹۷ق). الغدير فی الكتاب و السنة و الأدب. بیروت: دارالکتب العربی، چاپ چهارم.
- بهشتی، سیدمحمدحسین (بی‌تا). جهاد، عدالت، لیبرالیسم، امامت. بی‌جا.
- پالیزیان، محسن (۱۳۸۸). «رویکردهای متفاوت نسبت به جمهوریت و اسلامیت در جمهوری اسلامی ایران». سیاست: مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۹، شماره ۳.
- ثعالی، عبدالملک بن محمد (۱۴۲۲ق). فقه اللغة و سر العربیة. تحقیق عبدالرزاق المهدی. بی‌جا: دار إحياء التراث العربی.
- جعفری، سیدمحمد مهدی (۱۳۷۵). سید رضی. تهران: طرح نو.
- حائری، عبدالهادی (۱۳۶۰). تشیع و مشروطیت در ایران. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- حلی، حسن بن سلیمان (۱۴۲۱ق). مختصر البصائر. قم: جماعة المدرسین فی الحوزة العلمیه بقم، مؤسسه النشر الإسلامی.

خنیفر، حسین و ناهید مسلمی (۱۳۹۵). اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی. تهران: نگاه دانش، چاپ اول.

درخشه، جلال (۱۳۸۰). «تبارشناسی نظریه حکومت در اندیشه امام خمینی (ره)». مجله علوم سیاسی، سال چهارم، شماره ۱۳.

روحانی، سیدحمید (۱۳۶۰). بررسی و تحلیلی از نهضت امام خمینی در ایران. تهران: انتشارات راه امام، چاپ یازدهم.

سبحانی، جعفر (۱۳۷۶). «رئیس قلم و بیان: سخنان حضرت آیت‌الله جعفر سبحانی درباره امام خمینی (س)». حضور، شماره ۱۹.

شیخ‌زاده، محمد، حسن عابدی جعفری، محمدسعید تسلیمی و ابوالحسن فقیهی (۱۳۹۰). «تحلیل مضمون و شبکه مضامین». فصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی، سال پنجم، شماره دوم.

شیخ صدوق، محمد بن علی (۱۳۹۵ق). کمال‌الدین و تمام النعمه. تصحیح علی‌اکبر غفاری. تهران: انتشارات اسلامی، چاپ دوم.

شیخ مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۳ق). المقنعه. قم: کنگره جهانی هزاره شیخ مفید. صالحی، جواد و ابوالفضل شکوری (۱۳۸۲). «جایگاه گفتمان جمهوریت در اندیشه سیاسی امام خمینی و تأویل‌های مترتب آن». نشریه علوم انسانی الزهراء، دوره ۱۳، شماره‌های ۴۶ و ۴۷.

طباطبائی، سیدمحمدحسین (۱۳۷۹). شیعه در اسلام. قم: دفتر انتشارات اسلامی.

طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن (بی‌تا). الغیبه. بی‌جا: مؤسسه المعارف الإسلامیه.

طوسی، ابوجعفر محمد (۱۴۰۰ق). النهایه فی مجرد الفقه و الفتاوی. بیروت: دارالکتاب العربی، چاپ دوم. فرائی، عبدالوهاب (۱۳۹۰). روحانیت و سیاست. تهران: انتشارات پژوهشکده فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۷). الکافی. بی‌جا: دارالکتب الإسلامیه، چاپ هفتم. محقق کرکی، شیخ علی بن حسین (۱۴۰۹ق/۱۳۶۷). رسائل المحقق کرکی. قم: انتشارات کتابخانه

حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی. مرعشی، سیدظهیرالدین (۱۳۶۸). تاریخ طبرستان، رویان و مازندران. به کوشش محمد تسبیحی. تهران: شرق، چاپ سوم.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی (۱۳۷۴). اسناد انقلاب اسلامی. تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، چاپ دوم.

مطهری، مرتضی (۱۳۷۸). پیرامون انقلاب اسلامی. تهران: انتشارات صدرا، چاپ شانزدهم. مظفر، محمدحسین (۱۳۶۸). تاریخ شیعه. ترجمه سیدمحمدباقر حجتی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ اول.

ملایی توانی، علیرضا (۱۳۸۰). «فرایند گرایش به انقلاب در اندیشه سیاسی امام خمینی (س)». پژوهشنامه متین، شماره ۱۳.

ملکی، حسن (۱۳۹۸). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی. تهران: نشر آییژ، چاپ اول.

- مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (۱۳۸۹). حکومت اسلامی و ولایت فقیه در اندیشه امام خمینی. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ چهارم.
- موسوی، سیدصفا (بی‌تا). شناخت مذاهب و ادیان. بی‌جا.
- موثقی، سیداحمد (۱۳۸۳). جنبش‌های اسلامی معاصر. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- میراحمدی، مریم (۱۳۶۹). دین و دولت در عهد صفوی. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- نامدار، مظفر (۱۳۷۶). رهیافتی بر مبانی مکتب‌ها و جنبش‌های سیاسی شیعه در صد سال اخیر. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چاپ اول.
- نائینی، میرزای محمدحسین (۱۴۰۳). تنبیه‌الامه و تنزیه‌المله. ترجمه سیدجواد ورعی. تهران: بوستان کتاب، چاپ هشتم.
- نعمه، عبدالله (۱۹۸۵). روح التشیع. بیروت: دارالبلاغه.

Research Article

A Thematic Analysis of the Historical Development of Shi'i Discourses on Government, with an Emphasis on the Discourse of the Islamic Republic

Hamid Basirat Manesh¹ and Abbas Seraj²

Date of received: 2026/04/09

Date of Accept: 2026/05/10

Abstract

This study examines the historical development of Shi'i political discourses and their influence on Islamic society, with the aim of identifying the dominant discourse. Employing thematic analysis, the study seeks to answer the question of which discourses Shi'i scholars adopted toward the rulers of their time and why. To address this question, the written works of Shi'i scholars and political actors in this field were first examined. Relevant data concerning Shi'i discourses on government were then extracted from these sources. The data were subsequently analyzed through the various stages of thematic analysis, leading to the identification of the underlying themes in the selected sources. Five overarching themes were identified: prohibition of participation, permissibility of participation, authorized monarchy, constitutional monarchy, and the Islamic Republic. In the discourse of prohibition of participation, both dissimulation (taqiyyah), silence, and withdrawal, as well as uncompromising struggle, can be observed. In the other discourses, however, support, cooperation, and even efforts to plan for gaining control over political affairs can be identified.

Keywords: *Shi'i Teachings; Political Discourses; Imam Khomeini; Islamic Republic; Thematic Analysis.*

Citation (APA 7th ed. / APSA)

Basirat Manesh, Hamid; Seraj, Abbas (Spring 2026). "A Thematic Analysis of the Historical Development of Shi'i Discourses on Government, with an Emphasis on the Discourse of the Islamic Republic". *Quarterly Journal of Research in History, Politics and Media*. Vol. 9, Issue 1, S.No. 33, pp. 79- 104.

¹. Assistant Professor, Department of Islamic Revolution, Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute, Tehran, Iran. Email: basirat1341@yahoo.com

². Ph.D. Candidate in History of the Islamic Revolution, Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute, Tehran, Iran. Email: abbas.seraj@yahoo.com

Copyright © 2010, SSSI (Shiraz Strategic Studies Institute). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material.

References

- Aghajari, Seyyed Hashem (2002). *Religious Government and Democratic Government*. Tehran: Zekr Publishing and Research Institute, 1st ed. (in Persian).
- Algar, Hamid (2017). *Religion and State in Iran: The Role of the Ulama during the Qajar Period*. Translated by Abolqasem Serri. Tehran: Tus Publications, 4th ed. (in Persian).
- Ameli, Sayyid Muhsin Amin (1406 AH). *A'yan al-Shi'a*. n.p.: Dar al-Ta'aruf lil-Matbu'at.
- Amili, Mawlana Oliyā' Allah (1934). *Tarikh-e Royan [History of Royan]*. Edited by Abbas Khalili. Tehran: Eqbal. (in Persian).
- Amini, Abd al-Husayn (1397 AH). *Al-Ghadir fi al-Kitab wa al-Sunnah wa al-Adab*. Beirut: Dar al-Kutub al-'Arabi, 4th ed.
- Beheshti, Seyyed Mohammad-Hossein (n.d.). *Jihad, Justice, Liberalism, and Imamate*. n.p. (in Persian).
- Darrakhshah, Jalal (2001). "A Genealogy of the Theory of Government in the Political Thought of Imam Khomeini." *Journal of Political Science*, Vol. 4, No. 13. (in Persian).
- Farati, Abdolvahab (2011). *Clergy and Politics*. Tehran: Research Institute for Islamic Culture and Thought Publications, 1st ed. (in Persian).
- Ha'eri, Abdol-Hadi (1981). *Shi'ism and Constitutionalism in Iran*. Tehran: Amir Kabir Publications. (in Persian).
- Hasani, Salim (1999). *The Role of Shi'i Ulama in Confronting Colonialism*. Translated by Mohammad Baher and Safa al-Din Tabaraian. Tehran: Institute for Iranian Contemporary Historical Studies, 1st ed. (in Persian).
- Hilli, Hasan ibn Sulayman (1421 AH). *Mukhtasar al-Basa'ir*. Qom: Jama'at al-Mudarrisin fi al-Hawzah al-'Ilmiyyah bi-Qom, Islamic Publication Office.
- Ibn al-Athir, 'Izz al-Din 'Ali ibn Muhammad (1385 AH). *Al-Kamil fi al-Tarikh*. Beirut: Dar Sadir and Dar Beirut, 1st ed.
- Ibn al-Jawzi, Abd al-Rahman (1412 AH). *Al-Muntazam*. Edited by Muhammad Abd al-Qadir 'Ata and Mustafa Abd al-Qadir 'Ata. Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah, 1st ed.
- Ibn Khallikan, Ahmad ibn Muhammad (n.d.). *Wafayat al-A'yan wa Anba' Abna' al-Zaman*. Edited by Ihsan Abbas. Beirut: Dar al-Fikr, 1st ed.
- Imam Khomeini, Ruhollah (1998). *Kashf al-Asrar [Unveiling of Secrets]*. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. (in Persian).
- Imam Khomeini, Ruhollah (2002). *Valayat-e Faqih [Islamic Government]*. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works, 7th ed. (in Persian).
- Imam Khomeini, Ruhollah (2006). *Sahifeh-ye Imam*, 22 vols. [The Imam Khomeini Collection]. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works, 4th ed. (in Persian).

- Imam Khomeini, Ruhollah (1421 AH). *Al-Bay'.* Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works, 1st ed.
- Jafari, Seyyed Mohammad-Mahdi (1996). *Seyyed Razi.* Tehran: Tarh-e Now. (in Persian).
- Khomeini, Ruhollah. See Imam Khomeini.
- Khonifer, Hossein, and Nahid Moslemi (2016). *Principles and Foundations of Qualitative Research Methods.* Tehran: Negah-e Danesh, 1st ed. (in Persian).
- Kulaini, Muhammad ibn Ya'qub (2008). *Al-Kafi.* n.p.: Dar al-Kutub al-Islamiyyah, 7th ed.
- Maleki, Hasan (2019). *Content Analysis of Textbooks.* Tehran: Aiyzh Publishing, 1st ed. (in Persian).
- Malā'i-Tavani, Alireza (2001). "The Process of Inclination toward Revolution in the Political Thought of Imam Khomeini." *Matin Research Journal*, No. 13. (in Persian).
- Markaz-e Asnad-e Enqelab-e Eslami [Islamic Revolution Documentation Center] (1995). *Asnad-e Enqelab-e Eslami [Documents of the Islamic Revolution].* Tehran: Islamic Revolution Documentation Center Publications, 2nd ed. (in Persian).
- Mar'ashi, Seyyed Zahir al-Din (1989). *Tarikh-e Tabaristan, Royan va Mazandaran [History of Tabaristan, Royan, and Mazandaran].* Prepared by Mohammad Tasbihi. Tehran: Sharq, 3rd ed. (in Persian).
- Mohaghegh Karaki, Shaykh Ali ibn Husayn (1409 AH/1988). *Rasa'il al-Muhaqqiq al-Karaki.* Qom: Ayatollah al-'Uzma Mar'ashi Najafi Library Publications.
- Mothaghi, Seyyed Ahmad (2004). *Contemporary Islamic Movements.* Tehran: Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT). (in Persian).
- Motahari, Morteza (1999). *On the Islamic Revolution.* Tehran: Sadra Publications, 16th ed. (in Persian).
- Mozaffar, Mohammad-Hossein (1989). *History of Shi'ism.* Translated by Seyyed Mohammad-Baqer Hojjati. Tehran: Islamic Culture Publishing Office, 1st ed. (in Persian).
- Mousavi, Seyyed Safa (n.d.). *Understanding Religions and Schools of Thought.* n.p. (in Persian).
- Naeini, Mirza Mohammad-Hossein (2024). *Tanbih al-Ummah wa Tanzih al-Millah [The Awakening of the Community and the Purification of the Nation].* Translated by Seyyed Javad Var'i. Tehran: Bustan-e Ketab, 8th ed. (in Persian).
- Namdar, Mozaffar (1997). *An Approach to the Foundations of the Schools and Political Movements of Shi'ism during the Past Hundred Years.* Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies, 1st ed. (in Persian).
- Na'ma, Abdullah (1985). *Ruh al-Tashayyu'.* Beirut: Dar al-Balaghah.
- Palizian, Mohsen (2009). "Different Approaches to Republicanism and Islamism in the Islamic Republic of Iran." *Politics: Journal of the Faculty of Law and Political Science*, Vol. 39, No. 3. (in Persian).

- Ruhani, Seyyed Hamid (1981). *A Study and Analysis of Imam Khomeini's Movement in Iran*. Tehran: Rah-e Imam Publications, 11th ed. (in Persian).
- Sabahani, Ja'far (1997). "The Master of the Pen and Expression: Remarks by Ayatollah Ja'far Subhani on Imam Khomeini." *Hozur*, No. 19. (in Persian).
- Salihi, Javad, and Abolfazl Shakouri (2003). "The Position of the Discourse of Republicanism in Imam Khomeini's Political Thought and Its Consequent Interpretations." *Journal of Humanities of Alzahra University*, Vol. 13, Nos. 46–47. (in Persian).
- Sheikh Saduq, Muhammad ibn Ali (1395 AH). *Kamal al-Din wa Tamam al-Ni'mah*. Edited by Ali-Akbar Ghafari. Tehran: Islamiyah Publications, 2nd ed.
- Sheikh Mofid, Muhammad ibn Muhammad (1413 AH). *Al-Muqni'ah*. Qom: World Congress for the Millennium of Shaykh al-Mufid.
- Sheikhzadeh, Mohammad, Hassan Abedi-Jafari, Mohammad-Saeed Taslimi, and Abolhasan Faqihi (2011). "Thematic Analysis and Theme Networks." *Strategic Management Thought Quarterly*, Vol. 5, No. 2. (in Persian).
- Tabataba'i, Seyyed Mohammad-Hossein (2000). *Shi'a in Islam*. Qom: Islamic Publications Office. (in Persian).
- Tha'alibi, Abd al-Malik ibn Muhammad (1422 AH). *Fiqh al-Lughah wa Sirr al-'Arabiyyah*. Edited by Abd al-Razzaq al-Mahdi. n.p.: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi.
- Tusi, Abu Ja'far Muhammad ibn al-Hasan (n.d.). *Al-Ghaybah*. n.p.: Mu'assasat al-Ma'arif al-Islamiyyah.
- Tusi, Abu Ja'far Muhammad (1400 AH). *Al-Nihayah fi Mujarrad al-Fiqh wa al-Fatawa*. Beirut: Dar al-Kitab al-'Arabi, 2nd ed.
- Algar, Hamid. See Algar.
- Al-Shahid al-Awwal, Muhammad ibn Makki (1417 AH). *Al-Durus al-Shar'iyah fi Fiqh al-Imamiyyah*. Qom: Islamic Publication Office of the Society of Seminary Scholars, 2nd ed.
- Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works (2010). *Islamic Government and Velayat-e Faqih in the Thought of Imam Khomeini*. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works, 4th ed. (in Persian).
- Akhavan-Kazemi, Bahram (2011). "An Analysis of Imam Khomeini's Interviews with Foreign Media in 1978." *Islamic Revolution Studies*, Vol. 8, No. 24, Spring 2011. (in Persian).

